

IX. Oblast mezinárodní spolupráce

Ústav vznikl v kontextu snah, sahajících částečně již do počátku devadesátých let 20. století, některých evropských postkomunistických zemí vypořádat se s dědictvím totalitárních režimů vládnoucích donedávna na jejich území. Již z pouhého faktu, že český ÚSTR patří v Evropě k nejpozději založeným institucím svého druhu, se dá vyvozovat potřeba těžit ze zkušeností, které byly získány v zahraničí. Tato kapitola se snaží o zestručněnou kritickou inventuru současného stavu zapojování Ústavu do forem mezinárodní spolupráce.

1. Konceptní a institucionální rámec spolupráce

Podle zjištění Vědecké rady (konkrétně její pracovní skupiny pro mezinárodní agendu) neexistuje doposud interní strategický dokument, který by shrnul priority Ústavu v oblasti mezinárodní spolupráce (tzv. mission statement). Ani tomuto úseku věnovaná rubrika ústavního webu neobsahuje ucelenou koncepci vypovídající o tom, co si Ústav od mezinárodní spolupráce slibuje a jakou má v tomto směru vizi.¹²⁶ Informace zveřejněné na internetu nezdají se ani být kompletní,¹²⁷ obsahují dokonce i několik nefunkčních odkazů a nejsou strukturovány příliš přehledně. Celkově nelze z uvedených skutečností získat dojem, že mezinárodní spolupráce patřila doposud k oblastem, kterým byla věnována soustavná pozornost.

Ústav měl v době konání evaluace uzavřené **kooperační smlouvy** s celkem 16 mezinárodními institucemi z deseti různých zemí (Slovensko, Polsko, Německo, Rakousko, Maďarsko, Rumunsko, Slovinsko, Ukrajina, Dánsko a USA). Většinou jde o smlouvy trojstranné, přičemž českými účastníky jsou Ústav a ABS zároveň. Předmětem smluv (vůči některým partnerům jde o memoranda o porozumění) jsou obvykle poskytování, resp. výměna materiálů (reprodukcí archiválií, publikací aj.), účast na konferencích i seminářích, ojedinele i zajištění přípravy archivních pomůcek a organizování stáží i školení, jakož i realizace společných publikací.¹²⁸ Nikoliv ve všech případech uzavřených mezinárodních smluv došlo zatím k plnění. Problém je, že existuje velmi malé množství realizačních dohod k těmto smlouvám,¹²⁹ takže dosavadní smlouvy spíše jen naznačují ochotu smluvních partnerů ke spolupráci, nezavazují je však ke konkrétním úkonům. Do budoucna se jeví jako účelné usilovat o uzavření dalších dohod o kooperaci s novými partnery, např. s americkou nevládní institucí The National Security Archive (The George Washington University), OSA Archivum (Open Society Archives) v Budapešti, s Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur v Berlíně nebo centrem Jad Vašem v Izraeli.

Dále je Ústav členem dvou multilaterálních iniciativ, jejichž cílem je užší spolupráce při zpracování a zdokumentování dějin totalitarismu a zpřístupnění i výklad archiválií bezpečnostních složek. Zprvce zde jde o „**European Network of Official Authorities in Charge of the Secret-Police Files**“ (Evropská síť úřadů spravujících písemnosti tajné policie), založený v roce 2008 a sdružující státní organizace Německa, Česká, Polska, Slovenska, Maďarska, Rumunska a Bulharska, v jejichž správě se nacházejí spisy bývalých státně bezpečnostních a policejních orgánů (slovenský partner má statut pozorovatele).¹³⁰ Podle zakládací listiny¹³¹ má se každý rok konat výroční konference

¹²⁶ Srov. <http://www.ustrcr.cz/cs/mezinarodni-spoluprace>.

¹²⁷ Např. co se týče uzavřených mezinárodních smluv.

¹²⁸ Viz Přehled uzavřených smluv k 24. srpnu 2013 v příloze D.

¹²⁹ Zápis z evaluační porady dne 27. srpna 2013, s. 15 (interní materiál).

¹³⁰ Dobrý přehled o „Networku“, úkolech a činnosti jeho členů podává následující publikace: The „European Network of Official Authorities in Charge of the Secret-Police Files“. A Reader on their Legal Foundations, Structures and Activities. Berlin 2009 (jde o publikaci vydanou z péče německého BStU, německojazyčná verze vydána v roce 2010). Publikaci lze volně stáhnout ve formátu PDF na stránkách BStU, na webu ÚSTR není k dispozici.

Networku, kterou organizuje tento národní ústav, který drží aktuálně (podle rotačního principu) předsednictví. Zároveň má být zřízena koordinační skupina skládající se z představitelů členských institucí. Jejím úkolem by mj. mělo být vytvoření systému na získávání, poskytování a aktualizaci základních informací o členských organizacích. Vědecká rada po provedeném šetření nemůže potvrdit, že by Ústav v současnosti nějak aktivně participoval na činnosti Networku. Ani existenci zmíněné koordinační skupiny se nepodařilo verifikovat a současně není kromě samotné ředitelky nikdo z ústavních zaměstnanců pověřen péčí o vztahy s Networkem. K dosavadní činnosti skupiny nemá vedení Ústavu zřejmě k dispozici ani ucelenější písemné podklady. To je značný, v současnosti nevyužitý potenciál, jehož aktivnější využití by mělo patřit k prioritám Ústavu.

Druhá multilaterální iniciativa, jejíž je Ústav členem, je „**Platform of European Memory and Conscience**“ (Platforma evropské paměti a svědomí). Zde se jedná o iniciativu, na jejíž uskutečnění měl Ústav po celou dobu existence významný podíl, například pořádáním mezinárodní konference v červnu 2008 s názvem „Svědomí Evropy a komunismus“, na které byla schválena tzv. Prague Declaration (Pražská výzva), jejímiž signatáři jsou mj. Joachim Gauck nebo Václav Havel.¹³² Členy Platformy jsou instituce a organizace nejen z postkomunistických, ale i z některých ostatních členských států Evropské unie, dále z některých nečlenských států, které se v rámci výzkumné, dokumentační, vzdělávací či související činnosti zabývají dědictvím totalitarismu.¹³³ Činnost Platformy se v podstatě zakládá na grantu obdržném zatím na tři roky od Visegrádského fondu v roce 2011, přičemž příjemcem grantu je ÚSTR. Z Platformy vyšla v roce 2012 tzv. Deklarace 2012, která – s vládní podporou několika členských států EU – formuluje i některé cíle politické, jako např. „to achieve legal redress for the crimes of communism and redeem the immense suffering that affected millions of citizens under totalitarian communist regimes“.¹³⁴ Platforma zatím vydala tři publikace, z kterých jedna je určena pro školní výuku v evropských zemích a jedna představuje katalog k výstavě.¹³⁵ V současné době, po vystřídání ústavního vedení na jaře 2013, nezbyvá než i při střízlivém pohledu konstatovat, že spolupráce s Platformou je ohrožena (viz např. dopis poslaný v srpnu jejím předsedou, konzervativním švédským politikem Göranem Lindbladem, Radě ÚSTR, jenž mj. obsahuje kritiku současného složení Vědecké rady Ústavu).¹³⁶

2. Konkrétní kooperace

Na základě podrobného průzkumu konkrétních aktivit Ústavu v oblasti mezinárodní spolupráce od roku 2010¹³⁷ lze dospět k závěru, že zapojování Ústavu do mezinárodních aktivit se děje poměrně pravidelně. Téměř každý měsíc do Ústavu zavítá nějaká zahraniční delegace, která se zajímá o jeho poslání a činnost.

Frekvence spolupřádání mezinárodních konferencí a seminářů každoročně osciluje kolem zhruba pěti různých akcí, přičemž lze z tematického hlediska pozorovat tendenci směřující k otázkám obecné komemorace totalitárních režimů, jejich „zpracovávání“ institucemi národní paměti a zároveň ke konkrétním, úžeji definovaným tématům (např. osobnost Gustáva Husáka, spolupráce

¹³¹ Zakládací listina je publikována ve slovenském znění zde: PETRANSKÝ, Ivan A.: Založenie Európskej siete úradov spravujúcich písomnosti tajnej polície. In: Pamäť národa, č. 1/2009, s. 72–74.

¹³² Český text deklaráce viz <http://www.prazskadeklarace.eu/>.

¹³³ Seznam členů viz <http://www.memoryandconscience.eu/2011/08/18/platform-members/>.

¹³⁴ Anglické znění viz <http://www.memoryandconscience.eu/2012/05/03/declaration-2012/>.

¹³⁵ Lest We Forget. Memory of Totalitarianism in Europe. A reader for older secondary school students anywhere in Europe. Praha 2013 (obsahuje DVD; vydání i v německé a francouzské verzi); Totalitarianism in Europe. Fascism – Nazism – Communism. International Travelling Exhibition. Catalogue. Praha 2013; Crimes of the Communist Regimes – An Assessment by Historians and Legal Experts. Praha 2011.

¹³⁶ Dopis z 15. srpna 2013 je publikován např. na <http://www.dcery.cz/print.php?nid=908>.

¹³⁷ Interní materiál pracovní skupiny pro mezinárodní spolupráci Vědecké rady (autorka: Cathleen M. Giustino, 8. srpna 2013, 6 s.)

tajných služeb, šlechta, Rádio Svobodná Evropa). Mezi všemi konferencemi a semináři, které Ústav každoročně pořádá, jsou však akce organizované ve spolupráci se zahraničními partnery či alespoň s účastí zahraničních badatelů zastoupeny nepříliš výrazně.

V Ústavu vzniklo i několik výstav (nebo jejich součástí), které pak byly a jsou prezentovány i v zahraničí, a to se značným úspěchem. Zmínku si zde zaslouží výstava „Diktatura versus naděje. Pronásledování římskokatolické církve v Československu 1948–1989 (2012/2013), mezinárodní putovní výstava „Totalita v Evropě“ (2013), výstava „Hlasy svobody – Rádio Svobodná Evropa v období studené války“ (2011–2013) a výstava „Praha objektivem tajné policie“ (2009–2013), k nimž většinou vyšly i velmi kvalitní cizojazyčné katalogy.

Počet cizojazyčných publikací Ústavu je však celkově spíše na nižší úrovni. Vycházejí jen sporadicky, a zatím pouze v angličtině a v jednom případě v polštině. To platí bohužel též o časopisu „Behind the Iron Curtain“, jenž zahrnuje vybrané práce vzniklé z činnosti Ústavu, ale zatím zřejmě vyšel jen ve dvou číslech (2009 a 2012; v roce 2013 mělo vyjít další číslo, ale vydání bylo z finančních důvodů zrušeno).

3. Zapojení zaměstnanců Ústavu do mezinárodních aktivit

Jen část zaměstnanců Ústavu se pravidelně účastní (tj. nejméně jednou ročně) vědeckých konferencí a seminářů v zahraničí, provádí rešeršní výzkumy v zahraničí a publikuje své práce v cizích jazycích. Během evaluace nebylo možné, vzhledem k chybějícím datům, učinit si ucelený přehled, do jaké míry tyto požadavky jsou v současnosti splněny nebo spíše nesplněny. Takový průzkum se doporučuje provést pro účely následující „velké“ evaluace.

Intenzivnější zapojení zaměstnanců Ústavu do mezinárodních aktivit naráží na úskalí rozpočtová (finanční pokrytí badatelských pobytů), organizační (absence pevně etablovaných forem výměnných návštěv a podobně), ale velmi významnou měrou i jazyková. Na jedné z evaluačních porad se jeden vedoucí zaměstnanec netajil tím, že podle jeho zkušeností „není možné dělat menší workshopy s mezinárodní účastí v českém prostředí, ne všichni jsou skvěle jazykově vybavení“.¹³⁸ O míře recipování zahraniční literatury by rovněž stálo za to provést podrobný průzkum. Bližší seznámení se s publikacemi ústavních zaměstnanců z posledních let však ukazuje, že na tomto poli existují velmi výrazné rezervy, přičemž je otázkou, zda se jedná o výsledek nezájmu, jazykových limitů nebo obou faktorů dohromady. Co se týče spolupráce s partnerskými institucemi v zahraničí, byly nedostatky konstatovány již výše. Zdá se však, že na nižších úrovních dochází k intenzivnější výměně zkušeností (mezi jednotlivými odděleními a pracovníky).¹³⁹

Dosažení větší míry zapojení zaměstnanců do kontextu mezinárodního výzkumu v neposlední řadě souvisí i s aspekty motivačními. V systému, který má sloužit k maximálně objektivnímu hodnocení zaměstnanců,¹⁴⁰ by publikace v zahraničních (a zde zejména impaktovaných a recenzovaných) časopisech měly mít větší váhu než publikace v češtině. Analogicky by mělo být postupováno při účasti na konferencích nebo při absolvování přednášek v zahraničí, zejména při vystupování v cizím jazyce.

4. Návštěvy zahraničních badatelů

Během evaluace bylo zjištěno, že od roku 2009 se na Ústavu vystřídalo pouze sedm až osm zahraničních stážistů, kteří si však sami obstarali finanční prostředky na svůj pobyt.¹⁴¹ Neexistuje program stipendií pro zahraniční badatele, spíše na křehčím základě stojí i organizování

¹³⁸ Zápis z evaluační porady dne 27. srpna 2013, s. 15 (interní materiál).

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Srov. kap. VI. 7.

¹⁴¹ Zápis z evaluační porady dne 27. srpna 2013, s. 14 (interní materiál).

výměnných pobytů (probíhaly však už s United States Holocaust Memorial Museum a s polským IPN). Vzhledem k rozpočtovým limitům se jeví programy, které se zakládají na principu reciprocity, spíše jako výhodnější.

Hostovské přednášky zahraničních odborníků a besedy se zahraničními pamětníky se v Ústavu konaly spíše zřídka. V roce 2013 to byly dosud čtyři takové akce (prof. Mark Kramer, dr. Benjamin Frommer, prof. Marek Jan Chodakiewicz, Viktor Tupilko), v roce 2012 dvě (dr. Hubertus Knabe, prof. Fred Eidlin), v roce 2011 rovněž dvě (prof. Igor Lukeš, prof. Ronald Radosh). V roce 2010 se nekonala žádná přednáška zahraničního odborníka, ale dvě akce se zastoupením zahraničního (ruského) pamětníka a zahraniční (švýcarské) umělkyně. Celkově je sice znát určitá vzestupná tendence v počtu vystoupení zahraničních hostů, míra však není příliš uspokojivá. Do Prahy zavítá značný počet zahraničních badatelů. Vědecká rada má za to, že při soustavnějším způsobu organizace by mělo být možné zvát takové osoby častěji. Otázkou přitom zůstává, zda je nadále perspektivní organizovat tyto akce v budově Ústavu, nebo zda by bylo možné je více zpopularizovat, kdyby se konaly výlučně již jen v centru Prahy (pro budoucnost není důvod, proč by se takové akce, za organizační spoluúčasti Ústavu a kooperace s domácími partnery, nemohly konat i v jiných českých městech).

5. Prezentace mezinárodní agendy pro veřejnost

Jak již bylo na začátku této kapitoly konstatováno, prezentace mezinárodní spolupráce na webových stránkách Ústavu je poměrně slabá a působí dojem, že je zanedbávaná. Ústavní web je sice k dispozici i v anglickém jazyce, ovšem s velmi omezeným a převážně již zastaralým obsahem.

České veřejnosti pak chybějí informace o mezinárodních sesterských institucích a dalších organizacích (zatím web obsahuje pouze odkazy bez komentáře), což lze kvalifikovat jako nedostatek poměrně závažný. V češtině je doposud k dispozici pramálo informací o genezi, poslání a činnosti těchto zahraničních partnerů a minimálně by se měl na ústavním webu prezentovat jejich stručný portrét.